

afweer van de moeder ten opzichte van de foetus. Evenzo zouden sommigen de toxicose willen verklaren als een immunologische afweerreactie.

Het onderzoek van de immunologische afweer van de foetus brengt met zich mee dat men zich afvraagt of een virusinfectie in de vroege embryonale periode niet anders verwerkt wordt dan later. Het persisteren van congenitale rubella-infecties zou veroorzaakt kunnen worden door een speciale foetale verwerking van het virusantigeen (Editorial 1974). Indien dit ook voorkomt bij andere virusstammen, zou dit consequenties kunnen hebben voor de ontstaanswijze van tumoren. Men heeft zich ook afgevraagd of bij de ziektebeelden zoals multipale sclerose en de ziekte van Hodgkin, waar pathologisch-anatomisch een infectieus agens waarschijnlijk lijkt, dergelijke mechanismen: immunologische tolerantie van virusinfecties in de vroege embryonale periode, een rol zouden kunnen spelen (JONES 1971).

Bij een maligne tumor is er ook sprake van de aanwezigheid van vreemde antigenen. Wanneer een tumorcel spontaan ontstaat, zal deze meestal immunologisch worden geëttaqueerd. De sterk verhoogde frequentie van tumoren na niertransplantaties, door onderdrukking van de immunologische afweer, maakt duidelijk dat deze „immunologische surveillance” een duidelijke realiteit vormt (LAROYE 1974). Indien men begrijpt waarom de vreemde antigenen van de zwangerschap worden geaccepteerd; kan men wellicht ook begrijpen waarom de vreemde antigenen van de tumorcel onder bepaalde omstandigheden acceptabel zijn. Inzicht in de immunologische tolerantie van de zwangerschap geeft waarschijnlijk therapeutisch uitzicht in de oncologie.

Bestudering van de immunologische paradox van de zwangerschap leidt tot veel vragen, maar toont vooral

aan waar nieuwe ontwikkelingen zullen worden gevonden. De paradox blijft bestaan — dank zij deze paradox is verscheidenheid verzekerd. Elk nieuw individu zal door deze paradox in staat zijn, zich als een geheel eigen wezen te manifesteren.

LITERATUUR

- BEHRMAN, S. J. en Z. KOREN (1968) Immunology of the conceptus. In: J. P. GREENHILL, *Yearbook of obstetrics and gynaecology*, bl. 28. Year Book Medical Publishers, Chicago.
- CURRIE, G. A. (1969) The foetus as an allograft: the role of maternal unresponsiveness to paternally derived foetal antigens. *Ciba foundation Symposium on Foetal autonomy*, London 1969, bl. 32.
- Editorial (1974) Nature's transplant. *Lancet I*, 345.
- Inleiding tot de immunologie* (1971) 2e druk. Oosthoek, Utrecht.
- JEEKEL, J. (1973) Immunologische enhancement, de oplossing voor transplantatie-problemen? *Ned. T. Geneesk.* 117, 1648.
- JONES, W. R. (1971) Immunological factors in pregnancy. In: R. R. MC DONALD, *Scientific basis of obstetrics and gynaecology*, hfdst. 8, bl. 183. Churchill, Londen.
- LAROYE, G. J. (1974) How efficient is immunological surveillance against cancer and why does it fail? *Lancet I*, 1097.
- MAXWELL ANDERSON, J. (1972) *Nature's transplant*. Butterworths, Londen.
- STOOP, J. W., R. E. BAILLEUX, N. A. J. MUL en B. J. M. ZEGERS (1970) Verminderde immunologische afweer. I. Fundamentele aspecten en klinische beelden. II. Diagnostische en therapeutische aspecten. *Ned. T. Geneesk.* 114, 290, 335.
- WERF, A. J. M. VAN DER (1972) *Immunologisch enhancement en bescherming van zwangerschap*. Proefschrift Nijmegen.

Januari 1975

BRIEVEN AAN DE REDACTIE

Zich verbijten na tandheelkundige anesthesie

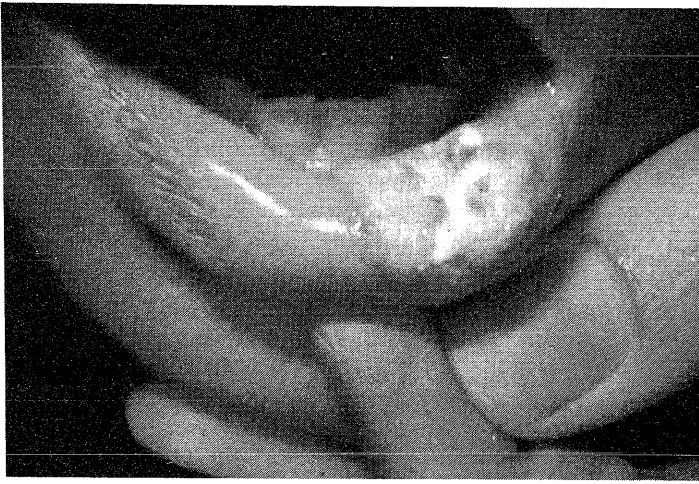
Het geval, getoond op bijgaande foto, heeft aanleiding gegeven tot een onaangename stemming bij een tandarts en enkele artsen en tot een onnodige verwijzing naar de afdeling heelkunde van een ziekenhuis. Het gevolg van een en ander was een verontrust ouderpaar en ongerechtvaardigde slechte publiciteit voor de schooltandverzorging. Als het advies van de tandarts: „niets doen”, was opgevolgd, zou de wond in twee weken zijn genezen zonder een spoor na te laten.

Bij het kind was onder lokale anesthesie (N. mandi-

bularis) een melkkies geëxtraheerd. Toen de lip nog gevoelloos was heeft het kind erop gebeten.

De reden waarom aan dit geval op deze plaats aandacht wordt geschonken is, dat artsen in de toekomst wel wat vaker dan nu het geval is een dergelijke situatie tegen zullen komen.

Onder de druk van de hoge frequentie van tandbederf en van de onjuiste gedachte dat het niet belangrijk is een gezond melkgebit te hebben, is aan de behandeling

daarvan tot nu toe te weinig aandacht besteed. Gelukkig begint hierin verbetering te komen. Dat leidt ertoe dat in toenemende mate melkelementen gerestaureerd of geëxtraheerd worden.

Hoewel het bijten op de lip onder lokale anesthesie heel zelden gebeurt, zullen wij het dus wat vaker gaan zien. Vrijwel steeds betreft het de onderlip, een enkele maal de wang. Een geruststellend woord is voldoende als uit het gesprek recent tandartsbezoek blijkt. Laat voor de zekerheid de patiënt een week later nog even naar de tandarts gaan.

Amsterdam, augustus 1975
Subfaculteit der Tandheelkunde
Vrije Universiteit

Dr. B. HOUWINK

ARTS EN SAMENLEVING

Besprekingen

Begeleiding van ongewenst zwangeren en de toepassing van abortus provocatus in het Academisch Ziekenhuis te Utrecht

Een belangwekkend proefschrift (MANTE 1975); ook al zijn de veelal voorzichtig getrokken conclusies naar mijn oordeel aanvechtbaarder dan de auteur ze zelf op vele plaatsen heeft gesteld.

In hoofdstuk I wordt na een begripsbepaling een aantal historische, levensbeschouwelijke, juridische en mondiale aspecten van de abortus provocatus belicht. Een hoofdstuk rijk aan informatie. Als trefwoorden zouden daarbij kunnen worden genoemd: abortus provocatus in de oudheid, abortus provocatus en levensbeschouwing (o.a. de opvattingen van de Nederlandse Hervormde en Gereformeerde Kerken in Nederland), abortus provocatus en het strafrecht, het voorkomen van abortus provocatus, nationaal en mondiaal, organisatie en werkwijze van de „werkgroep ter begeleiding van de ongewenst zwangere”.

In hoofdstuk II volgt een literatuuroverzicht van de complicaties tijdens, kort na, of langere tijd na de abortus provocatus. Tijdens de ingreep kunnen ontstaan: perforatie van de uterus, verscheuring van de cervix uteri, beschadiging van de baarmoederwand, bloeding en complicaties als gevolg van de anesthesie; na de ingreep: infectie, bloeding, abnormaal bloedingspatroon en infectie door retentio placentae en trombose en embolie. Als late gevolgen worden genoemd: cervixinsufficiëntie, stoornissen in het menstruatiepatroon, steriliteit, iso-immunisatie en ectopische zwangerschap bij een volgende graviditeit.

De wijze waarop de frequentie van deze complicaties werd vastgesteld, is zeer verschillend; voor de complicaties tijdens en meteen na de ingreep worden waarschijnlijk te lage getallen opgegeven, terwijl voor de late gevolgen geldt dat deze ten dele misschien niet een gevolg zijn van de vroegere abortus provocatus, maar anders ook zouden zijn opgetreden bij deze in algemeen en reproductief opzicht wat negatief geselecteerde groep. Bijzonder indrukwekkend is in ieder geval de frequentie, vooral ook van de ernstige complicaties, bij een zwangerschapsduur van meer dan 12 weken en wanneer andere methoden van afbreken dan vacuümaspi-

ratie worden toegepast. Naar toenemende ernst van de complicaties zijn dat: dilatatie en curettage, hypertone zoutoplossingen, hysterotomie en hysterectomie.

Hoofdstuk III en volgende geven de opzet en de resultaten van het eigen onderzoek. Op grond van gegevens uit 297 ziektegeschiedenissen en van ruim 100 geënquêteerden worden conclusies getrokken omtrent talrijke sociale en psychologische kenmerken van de vrouwen die ongewenst zwanger werden, omtrent de lichamelijke complicaties en de gevolgen voor de intermenselijke relaties van de abortus provocatus en in het bijzonder ook omtrent het functioneren van de werkgroep.

Wat de sociale en psychologische kenmerken van de ongewenst zwangere betreft komt de auteur tot verschillende voorspelbare conclusies; ondanks het ontbreken van het verrassend element is het van betekenis deze als het ware gekwantificeerd te kunnen bestuderen. Relatieve verbetering van de omstandigheden die aanleiding waren tot het abortusverzoek kwam vaker voor als het verzoek werd afgewezen dan nadat het werd toegewezen.

De schrijver concludeert dat de werkgroep zoals die in Utrecht functioneerde, geen zin heeft omdat: (a) een reële indicatiestelling illusoir is; (b) ook deskundigen niet in staat blijken te zijn op korte termijn de implicaties van het al of niet afbreken van de zwangerschap voldoende te overzien, waaruit volgt dat: (c) de werkgroep ten onrechte de schijn wekt op verantwoorde wijze over het al of niet voortzetten van de zwangerschap te kunnen beslissen.

Het is als een vonnis waarvan vóór- en tegenstanders van abortus arte provocatus „gretig” gebruik kunnen maken.

Daarbij moet echter worden opgemerkt dat het criterium voor het deugdelijk zijn van de evaluatie in handen werd gelegd van de geëvauleerde zelf, alsof alleen haar beschermingswaardigheid en niet die van de vrucht in het geding was. Als inderdaad de vrucht buiten beschouwing kon worden gelaten, zouden conclusies kunnen worden verbonden aan een vraagstelling die, door mij versimpeld, luidt: hoe is het allemaal bij u overgekomen, wat heeft het u lichamenlijk en geestelijk gedaan? Indien men echter de beschermingswaardigheid van de vrucht mee in zijn overwegingen betreft,